

ALLEDAAGSHEID EN HISTORICITEIT*
Over onze geschiedenissen

Jacques De Visscher

Faire de la phénoménologie, c'est passer de ce qui apparaît à la façon dont cela apparaît: passer des choses et des notions abstraitement-séparément-considérées, à la façon dont elles 'se mettent en scène', dégager ainsi les tours et les détours de l'intrigue concrète dont le regard naïf du spectateur les avait extraites, absorbé qu'il fut par l'immédiatement visible. Faire de la phénoménologie, c'est se demander, pour tout ce qui est d'emblée perçu et compris, 'sous quelles espèces' le *sens* déjà entendu accomplit sa signification concrètement et dans ses termes plus vrais.

Emmanuel Levinas¹

Zijn geschiedenissen interessant — interessant genoeg om ze ter sprake te brengen? Meestal vinden we ze niet interessant — we kennen ze immers al — maar de beleefdheid en de vriendelijkheid gebieden ons meer dan eens geschiedenissen van anderen te aanhoren. Soms zijn we nieuwsgierig en willen we meer horen — willen we alles horen, ondervragen we zelfs wie ons iets vertelt. En onze eigen geschiedenissen? Ook die vertellen we soms graag, al te graag, maar niet aan om het even wie. Waarom niet? Omdat we ons meer dan eens beschaamd voelen; enerzijds willen we ons zeker niet altijd bloot geven, het achterste van onze tong laten zien, maar anderzijds vinden we onze eigen geschiedenissen soms zo alledaags, banaal of dwaas dat we die zeker niet in een ernstig moment willen vertellen aan iemand die we waarderen en toch niet zo goed kennen: we willen immers geen mal figuur slaan. Er schijnt dus voldoende reden te zijn om de alledaagsheid en om onze geschiedenissen uit de ernstige reflectie weg te houden. De reflectie, waarin we de fenomenen ernstig nemen en waarin we de stap zetten van uitspraken over wat gebeurd is naar de wijze waarop de gebeurtenissen of geschiedenissen ons te voorschijn komen, vergt een grotere afstand, maar geen breuk, en is zelf al niet meer zo alledaags, hoewel die reflectie hier het alledaagse op het oog heeft. Tegelijk wil ik mij afvragen welke historiciteit die alledaagsheid impliceert; misschien kan zo'n reflectie over wat ons in de alledaagsheid overkomt, en dan vooral over de wijze waarop een wedervaren echt een

wedervaren mag heten, iets ter sprake brengen dat de historicus voor zijn geschiedschrijving kan gebruiken, wil die geschiedschrijving aanspraak maken op verheldering van wat is geschied.

*

Hoe kennen we geschiedenissen? Is het niet door ze te vertellen (zowel aan onszelf als aan anderen) en door ze door anderen verteld te horen? Er is immers geen geschiedenis zonder verhaal, zonder de minste vorm van uiteenzetting of begrepen uitbeelding. Vandaar dat de verhalen geschiedenissen vertellen, gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld en die in de vertelling geactualiseerd worden. Hierdoor ontstaat een dubbelzinnigheid: waarop komt het nu in het vertellen aan — op de voorbije gebeurtenis of op het actuele vertellen? op datgene wat is geschied of op het feit dat ik vertel?

In geschiedenissen zie ik een vierledige structuur: (i) iemand vertelt (ii) iets over (iii) iets aan (iv) iemand. Deze structuur is ons bekend in de praktijk van de geschiedschrijving. Johan Huizinga bij voorbeeld doet in 1919 het verhaal uit de doeken hoe hij de late middeleeuwen ziet: in het publiceren van zijn beroemde boek *Herfsttij der Middeleeuwen* heeft hij een publiek, een schare lezers op het oog. Een analoge structuur vinden we in de romanliteratuur: in Willem Elsschots *Kaas* vertelt Frans Laarmans aan iemand de geschiedenis van zijn kaashandel die maar niet van de grond komt. De structuur is niet anders wanneer een buurvrouw komt vertellen dat zij eindelijk voor de eerste keer grootmoeder is geworden, of wanneer mijn oogarts mij duidelijk tracht te maken hoe het komt dat ik voor het lezen een andere bril nodig heb.

Huizinga's vertelling

De narratieve structuur formeel analyseren volstaat niet. We zien immers vlug in dat de kwaliteit van het verhaal niet telkens de zelfde is. Vooreerst zal de historicus, die het kan vinden met Huizinga's type historiografie, zeggen dat niet om het even welk verhaal — dat per definitie over iets handelt en voor iemand bestemd is — op geschiedkundige erkenning kan rekenen en dus aanspraak kan maken op het verhelderen van historische feiten. Deze historicus zal van *Herfsttij der Middeleeuwen* houden omdat het een geschiedkundig werk is dat van erudiete kennis van het middeleeuwse verleden getuigt en omdat de auteur de bronnenstudie voor zijn onderzoek zo goed in een synthetiserend meesterwerk heeft geïntegreerd. Hij zal dan zeggen dat wie kennis

met de middeleeuwen wil maken onder meer op Huizinga's boek een beroep kan doen, omdat de lezer daarin een fraaie evocatie vindt van wat er toen werkelijk is gebeurd, en hoe het komt dat wat zich heeft afgespeeld zich werkelijk heeft afgespeeld. In beginsel houdt geschiedschrijving als historisch verhaal een verklaring in hoe het komt dat iets is geschied. Daarom toetst hij zijn uiteenzetting aan de historische kritiek, beschikt hij over een conceptueel apparaat, beoogt hij wat men in de wetenschappen objectiviteit noemt en zegt hij wanneer hij iets veeleer vermoedt dan dat hij er zeker van is. Daarom zal hij vaak mogelijke verklaringen voor gebeurtenissen problematiseren, vergelijken met andere verklaringen, eventueel zelf een keuze maken; historische verklaringen zijn niet zelden opties. De goede historicus stelt zich dus niet tevreden met een simpele chronologie van gebeurtenissen, maar hij vertelt, en al vertellend construeert hij en beoogt hij een coherent beeld waarin bepaalde feiten een speciale functie krijgen : te zorgen zowel voor de betekenis als voor de dynamiek van het geheel. Door dit verhaal maakt hij het verleden — meestal een welbepaalde, afgebakende periode — intelligibel. Hij meent te kunnen zeggen wanneer iets belangrijks, iets de moeite waard is om gekend te worden, en waarom een periode met afgebakende aanvang en afsluiting zich opdringt. Huizinga's 'Voorbericht bij den eersten druk'(1919) van *Herfstij* is in dit opzicht exemplarisch² :

Hier is beproefd om de veertiende en vijftiende eeuw te zien, niet als de aankondiging der Renaissance, maar als het einde der Middeleeuwen, de middeleeuwsche beschaving in haar laatste levenstij, als een boom met overrijpe vruchten, algeheel ontplooid en ontwikkeld. Het woekeren van oude, dwingende denkvormen over de levende kern der gedachte, het verdorren en verstijven van een rijke beschaving, — dat is de inhoud van deze bladzijden. De blik is bij het schrijven van dit boek gericht geweest als in de diepten van een avondhemel, — maar van een hemel vol bloedig rood, zwaar en woest van dreigend loodgrijs, vol valschen koperen schijn (p. xix).

Het is mogelijk dat de hedendaagse historicus nu juist niet van deze bladzijden uit *Herfstij* het meest houdt, omdat die te literair zouden zijn en de historiografische intentie onvoldoende methodologisch adstrueert. Hoe literair Huizinga ook moge zijn — en dat wil hier zeggen dat hij een bijzonder beeldrijke taal heeft en een levendige beschrijving geeft van wat zich heeft afgespeeld — toch blijft *Herfstij der Middeleeuwen* een historisch werk, heeft het de externe referentie van de veertiende en vijftiende eeuw en blijft het uitgangspunt "de behoefte, om de kunst der Van Eyck's en hun volgers beter te verstaan, ze te begrijpen in haar samenhang met het gansche leven van den

tijd. De Bourgondische samenleving was de eenheid, die ik in het oog wilde vatten : het scheen mogelijk, deze te zien als een even afgeronden beschavingskring als het Italiaansche quattrocento,..."(p.xx). Zelfs als niet iedereen aan de zogenaamde objectiviteit van deze externe referentie belang hecht (en in dit geval niet in de eerste plaats kennis op het oog heeft), blijft dit boek voor de lezer onderscheiden van die verhalen die geen studie-object hebben, of toch geen studie-object met een dominerend referentie-apparaat dat de toets van de historische kritiek en/of de empirische verificatie kan doorstaan, én die niet in de eerste plaats pretenderen in de tijd terug te keren om die tijd van toen beter te verstaan. In die zin maakt het historisch werk uitdrukkelijk aanspraak op de juistheid van het verhaal. Huizinga wil zijn lezer doen geloven dat die laat-middeleeuwse tijd was zoals hij die in het begin van de twintigste eeuw heeft verstaan en geconstrueerd.

Elsschots vertelling

Natuurlijk heeft Willem Elsschot door het schrijven van *Kaas* eveneens een geschiedenis geconstrueerd, maar deze geschiedenis gaat voor de lezer door als een verzonnen verhaal dat helemaal geen aanspraak op historische juistheid maakt. De lezer kan misschien vermoeden dat het boek auto-biografische elementen bevat. De auteur heeft aan dergelijke speculaties — door een simplistische literaire kritiek al te graag overgenomen — voedsel gegeven door zich hier en daar te laten ontvallen dat er verwantschap bestaat tussen Frans Laarmans en Alfons De Ridder, maar dit is niet erg relevant voor de eventuele historiciteit van dit verhaal. Een biografie van De Ridder kan er natuurlijk in bestaan dit historische werk op de geschiedenis van Frans Laarmans te leggen en de analogieën aan te stippen. De twee verhalen blijven echter duidelijk verschillen voor de lezer die de biografie met andere ogen leest dan deze waarmee hij zich in de novellen verdiept. De historische studie blijft een studie — al leest die als een roman — met een externe-recurrente referentie die aanspraak op juistheid maakt, terwijl *Kaas* in de volksmond goed als een 'leesboek' wordt getypeerd. Natuurlijk zijn boeken er om ze te lezen, maar een 'leesboek' lezen we terwille van het verhaal en niet terwille van de (historische of geschiedkundige) kennis. Wie een roman leest, verdiept zich in een wereld die op dat ogenblik als de wereld van het boek dé wereld is. Bij het lezen van *Kaas* lezen we niet over *toen*, maar lezen we *Kaas* in het *nu* - *Kaas* is nu, we volgen de ik-verteller onmiddellijk wanneer hij van start gaat met :

Eindelijk schrijf ik je weer omdat er grote dingen staan te gebeuren en wel door toedoen van mijnheer Van Schoonbeke.

Je moet weten dat mijn moeder gestorven is.

Een nare geschiedenis natuurlijk, niet alleen voor haar maar ook voor mijn zusters, die er zich bijna dood aan gewaakt hebben. Zij was oud, zeer oud.

Op een paar jaar na weet ik niet hoe oud zij precies was. Ziek was zij eigenlijk niet, maar grondig versleten.³

Ongetwijfeld ontdekt de lezer van *Kaas* een mise-en-scène, een goed gestructureerde keten van alledaagse gebeurtenissen, de geschiedenis van Frans Laarmans, klerk bij de *General Marine and Shipbuilding Company*, daarna kaaskoopman en tenslotte weer klerk bij de genoemde scheepswerf. Het is allemaal niet echt gebeurd, zeggen we bij onszelf, maar eigenlijk is ons dat om het even; wel vinden we het hele werk geloofwaardig, zelfs al vinden we de verteller hier en daar zowel cynisch als grotesk. Het medelijden dat hij bovendien weet op te wekken, maakt ons op een gênante manier deelachtig aan wat hem overkomt. Wie heeft niet zo'n geschiedenissen? we hebben er allemaal, maar noemen ze niet historisch. Niettemin voltrekt zich hier die *Horizontverschmelzung*, om die hermeneutische notie van Hans-Georg Gadamer te gebruiken, waarmee hij wil zeggen dat de wereld van het boek en onze wereld bij het lezen en begrijpen (en dus ook interpreteren) als het ware één worden. De werkelijkheid van *Kaas* en onze werkelijkheid vertonen eenheid, we kunnen ons in de geschiedenis van Laarmans invoelen, we kunnen ons afstemmen op alles wat hem overkomt, en we zeggen tenslotte dat het een kleine triestige geschiedenis is, nadat we op de laatste bladzijde, hoofdstuk XXIII, die twee prachtige zinnen hebben gelezen: "Wat mijn vrouw betreft, die zorgt er voor, dat geen kaas meer op tafel komt. Pas maanden later heeft zij mij een Petit Suisse voorgezet, van die witte, platte kaas, die niet méér op Edammer gelijkt dan een vlinder op een slang". Duizenden mensen hebben dit verhaal van Frans Laarmans gelezen, niet alleen in ons Zuid-Nederlands, maar ook in het Frans, het Duits, het Engels en in zoveel andere talen — en wat er staat is niet 'waar', wel geloofwaardig.

Vertelling van de buurvrouw

Wél 'waar' en tegelijk geloofwaardig is het verhaal van die overgelukkige buurvrouw die 's ochtendsvroeg komt vertellen dat ze nu eindelijk grootmoeder is geworden, omdat haar dochter een zootje ter wereld heeft gebracht. Dit kleine gebeuren — alledaagser kan het haast niet, want zijn we zelf nog geen grootouder, ter wereld gekomen zijn we wel en sommigen onder ons

hebben bovendien zelf kinderen ter wereld gebracht (ons voortplanten doen we niet, dat laten we aan de dieren over) - dit kleine gebeuren heeft natuurlijk een nauwelijks te omvatten voor-geschiedenis, waarvan mijn vrouw (iets meer) en ik (iets minder) vele fragmenten hebben moeten aanhoren. Maar er valt over deze geschiedenis nauwelijks iets te vertellen : het is zo gewoon, al zijn de buurvrouw en haar familie, na al hetgeen ze hebben meegemaakt, in hun dolle blijdschap nauwelijks te kalmeren. Al zo lang zaten ze op zoiets te wachten, en toen het kind er was, was er bij de kruidenier om de hoek geen schuimwijn genoeg om aan de vreugde de passende knallen te geven. Binnenkort ontwikkelen zich bij die buurvrouw natuurlijk andere geschiedenissen als de eerste vaste voeding ter sprake komt, om het dan nog niet te hebben over datgene wat men daar 'educatie' noemt.

Vertellingen bij de oogarts

Van weer andere orde is het verhaal bij de oogarts; ook dit is 'waar' en meer dan alleen maar geloofwaardig : het verhaal moet precies juist zijn. De arts vertelt me wat er met mijn ogen aan de hand is. Hij zegt me dat ik bijziend ben, wat ik al wist, dat ik om ver te zien nog steeds mijn vroegere correctie (hij bedoelt mijn bril) kan behouden, en dat ik nu de correctie moet verminderen om iets van dichtbij te zien, om te lezen bijvoorbeeld. Om de precieze correctie te kunnen meten, onderwerpt hij mijn ogen aan bepaalde tests. Hij vertelt me ook dat het hem niet verwondert dat mijn bril om ver te zien voor het lezen niet meer aangepast is, het is immers de normale loop der dingen, zo reciteert hij als het ware uit een handboek, dat presbyopie bij mensen boven de vijfenveertig jaar optreedt. Hoofdzakelijk tengevolge van een verharding van de lens geraakt het *punctum proximum* (of dichtstbijgelegen punt, waarop het oog nog scherp kan worden ingesteld, door een maximale inspanning der accommodatie) zo ver van het oog verwijderd, dat het zien op korte afstand bezwaarlijk wordt. Ook geen emmetropisch oog ontkomt daaraan, meneer, u hoeft dit niet als een ziekte op te vatten, dat is de leeftijd, uw ogen worden ouder, nu al een goede vijftig jaar zeker ? vraagt hij mij zonder nog eens naar m'n steekkaart te kijken, want terwijl hij dit alles debiteert, is hij mijn oogfundus met een ophthalmoscoop aan het bestuderen om na te gaan of ik geen letsels heb of een ziekte kweek, of ik geen risicopatiënt ben voor een c.v.a. (cerebro-vasculair accident) of aan hypertensie lijd. Ik beaam dat ik al de vijftig voorbij ben, maar voeg er onmiddellijk aan toe dat mijn ogen heel wat ouder zijn, eigenlijk al eeuwenoud, en dat dit niet alleen voor mijn ogen geldt, maar ook voor de zijne.

Na deze opmerking van mij, heerst er een ogenblik stilte, echt een

voelbare stilte. De oogarts schuift z'n apparatuur terzijde en kijkt me onderzoekend aan — een totaal andere onderzoekende blik, alsof hij wil zien of ik wel goed bij mijn verstand ben, dat zie ik nu in *zijn* ogen. Ik blijf natuurlijk ernstig, want ik meen het ook heel ernstig dat onze ogen al bijzonder oud zijn, misschien wel zo oud als al datgene wat we kunnen vertellen. Enkele seconden kijkt hij me aan, werpt dan een vluchtige blik op m'n steekkaart; ik volg die blik met hem mee en zie dat hij destijds naast mijn naam in kapitalen, en tussen aanhalingstekens, "FILOSOF" heeft geschreven — we moeten enkele jaren geleden ook al eens een vreemd, een voor hem niet alledaags gesprek hebben gehad. Hij kijkt me weer aan, nu glimlachend, en vraagt "hoezo? wat bedoel je met die bijzonder oude ogen van jou en mij?" De plechtige doceertoon uit zijn taal is verdwenen, ook de u-vorm is weg; de oogarts heeft zich uit zijn alledaagse doen en laten van het routine-onderzoek teruggetrokken en kijkt me nu nieuwsgierig aan. Ik antwoord hem gewoon datgene wat hij natuurlijk zelf al weet: "dat datgene wat we zien en begrijpen door verbeelding en ervaring gedragen wordt, dat dus aan elk opthalmologisch onderzoek, hoe alledaags en routineus ook, een eeuwenoude geschiedenis voorafgaat, een geschiedenis die zowel past in de geschiedenis van het medisch onderzoek als binnen de hele technische ontwikkeling die met zich heeft meegebracht dat we vandaag over de nodige apparatuur beschikken om de passende observaties en tests uit te voeren. Wat moeten we niet allemaal vooronderstellen opdat het onderzoek dat zich hier in deze medische consultatiekamer heeft afgespeeld, zou kunnen plaatsgrijpen? Wat hebben niet vele artsen en onderzoekers voor jou moeten zien om te zien wat jij nu hebt gezien? Zitten in die zin in jouw ogen niet vele tientallen jaren, zelfs eeuwen ervaring, waardoor je kan vertellen wat je ziet, en heb je die ogen niet gemeenschappelijk met vele andere opthalmologen? Ik denk dat onze ogen bijzonder historisch zijn en dat de traditie van eeuwen ervaring in ons zien steeds aanwezig is".

Het was nu mijn beurt om te doceren, en hierbij had ik binnenpretjes die ik niet liet blijken om het genot van dit ironisch spel niet te bederven; het is immers heerlijk een arts, vooral een specialist van antwoord te dienen en hem ertoe te verleiden de positie van een intellectuele patiënt in te nemen. Maar mijn oogarts is hardnekkig en een beetje weerspannig. Hij zegt me gewoon radicaal: "Maar, al wat jij daar vertelt, daarvan zie ik niets als ik in jouw ogen kijk en mijn observaties opteken."

Ik plaag hem wat en zeg: "Tijdens je observaties kijk je me helemaal niet in de ogen." - "Ha, nee? En hoe zou ik je nu een passende bril kunnen voorschrijven, waardoor je je minder zal vermoeien bij het lezen van al je filosofische boeken?" - "Ja", antwoord ik, "dàt werk doe je natuurlijk uitstekend, ik

zou anders niet bij jou komen, maar bij een andere die het beter zou doen, omdat hij zijn zaken beter kent, maar die zou mij misschien nog minder in de ogen zien, hij zou misschien met nog meer eruditie naar dat visueel-perceptief orgaan van mij kijken en voor de rest mij eventueel ook nog wat meer gesofisticeerde tests laten uitvoeren en dus ook nog wat meer laten betalen. Nu, pas nu, kijk je mij in de ogen, maar zopas deed je dat niet, en het ene is eigenlijk voorwaarde voor het andere : we moeten bijzonder veel gezien hebben — de mensheid moet veel gezien hebben — om ons allerlei vragen over het zien te kunnen stellen, en de anatomische ontleding van het oog en elk opthalmologisch onderzoek vooronderstellen de mens als een wezen dat ziet en dat gezien wordt, en dat bovendien niet zomaar ziet of gezien wordt, maar wiens zien en gezien worden een object en een subject hebben en bijgevolg gethematiseerd worden. We zien (of horen, of ruiken, of betasten of smaken) altijd iets dat zich in de wereld afspeelt, dat van de wereld is en dat bijgevolg steeds in een cultuurgeschiedenis is ingebed. Of niet soms ?"

Ik zie m'n oogarts een steelse blik werpen op z'n uurwerk; hij murmelt dat de filosofen de dingen toch altijd anders zien en interpreteren dan de gewone mensen in hun alledaagse omgang met de dingen. Hiermee geeft hij te kennen dat het consultatiegesprek achter de rug is en het nu tijd wordt om te betalen; terwijl hij het briefje voor de mutualiteit schrijft, zegt hij verontschuldigend dat we bij gelegenheid over dit alles maar eens langer moeten discussiëren.

*

Hier zijn nu in de vier verhalen verschillende discours-types aan bod gekomen, maar in het laatste verhaal heb ik uitdrukkelijk een wending ingebouwd om expliciet de brug van het alledaagse naar het historische te leggen.

*

Opnieuw bij de oogarts

Het geschiedenisje van iemand die bij een oogarts op consultatie komt, is natuurlijk alledaags, anekdotisch, het gebeurt op een bepaald ogenblik en op een bepaalde plaats, het maakt deel uit van de *faits divers* in iemands levensloop, en op mijn probleem als patiënt komt een antwoord — dat is geen historisch feit in de zin dat hier iets is geschied dat een belangrijk licht op de loop van de gebeurtenissen zal werpen. Er is echter een groot verschil tussen mijn probleem dat ik een passende leesbril nodig heb — voor mij niet onbelangrijk — en het discours van de opthalmoloog waarin over mij en mijn oog op zo'n

manier gesproken wordt dat ik daar zèlf, in mijn identiteit niets mee te maken heb. In het opthalmologisch discours zijn mijn ogen geobjectiveerde, dat wil zeggen : verzelfstandigde organen, varianten van het orgaan oog dat elke student geneeskunde bestudeert en dat object van een gespecialiseerde wetenschap voor de aspirant oogarts wordt. Die geobjectiveerde ogen zullen wel hun particulariteiten hebben, maar in het routine-onderzoek wordt een algemene regel van onderzoek binnen een heuristisch kader toegepast. Eigenlijk is het om het even wie de drager van deze organen is, en is het eveneens voor de patiënt om het even wie de opthalmoloog is, als hij zijn onderzoek maar duidelijk en correct uitvoert. Zo'n consult is vrij objectaal en het ogencontact is geen contact zoals we dit in het alledaagse leven kennen; het betreft geen contact van iemand met een andere. De doorgedreven algemeenheid van het wetenschappelijk verhaal — hoe belangrijk ook, daaraan wens ik hier *niet* te twijfelen — heft het concrete van het alledaagse op en is fenomenaal a-historisch. De arts voert een reductie door, hij abstraheert alle voor zijn onderzoek niet terzake doende contextualiteiten weg, om zich op dat perceptieve orgaan te concentreren, dat moet hij ook doen, zoniet laat hij zich afleiden en doet hij misschien zijn werk niet correct; ik moet mij daaraan onderwerpen, ik ben nu eenmaal patiënt; ik ben degene die onderga en die de passieve rol vervult, en wat ik daarbij al dan niet dapper onderga is, zoals Cornelis Verhoeven ergens schrijft⁴, in deze benaming niet het leed van de ziekte, maar de behandeling van de arts. Ik ben in dit opzicht geen patiënt vanuit mijn klacht, leed of probleem, waarmee ik mij persoonlijk verbonden voel en weet, maar vanuit mijn relatie ten opzichte van de medische behandeling met haar wetenschappelijke verhaal dat mijn historisch ingebedde uniciteit zo veel mogelijk tussen haakjes plaatst. Onder de opthalmoscoop ben ik een a-temporele patiënt, drager van a-historische ogen.

Zijn dit dan nog wel ogen ? Ogen die de Gentse straten op weg naar mijn oogarts herkennen, die zien dat mijn oogarts zijn consultatiekamer heeft heringericht, ogen die vermoeden dat hij mijn verhaal niet zo goed begrijpt en die de argwaan voor mijn redeneringen opvangen, ogen die op weg naar huis de ondergaande zon bewonderen — die enorme rode gloeiende bol, achter een dunne mistfilter die de omgeving een rozige tint geeft, ogen die op een affiche aan een uitstalraam van een reisbureau mij een glimp van Florence doen opvangen, waardoor ik onmiddellijk aan een recent bezoek terugdenk en mij ondergedompeld voel in nostalgische herinneringen aan zowel een wandeling op de Boboliheuvel als aan dat adembenemende portret van de kardinaal Bentivoglio door Antoon Van Dyck, ogen die alleen maar echt zien als ze iets in een cultuurhistorische tijd en een cultuurhistorische ruimte zien, of nog duidelijker : ogen die alleen maar echt zien als zij temporaliserend en inrui-

mend het bewustzijn intenderend en thematiserend gestalte geven. In hun alledaagsheid zijn die ogen oneindig historisch — alleen zijn wij in die alledaagsheid niet op de historische implicaties van ons zien (of van onze zintuiglijkheid in het algemeen) geattendeerd; ons leven zou veel te druk worden, daarom selecteren we. Ons pre-reflexieve opgaan in wat ons in het bewustzijn is gegeven en wat door het bewustzijn wordt geconstitueerd, verhindert zo vaak het besef van de historiciteit van de fenomenen. Niettemin hebben de fenomenen altijd betekenis en zin binnen de context van onze biografie, binnen de vele levensgeschiedenissen en -verhalen waarin we verstrikt zitten. We exploreren uiteraard niet voortdurend alle connotaties, dit is : het associatieveld van betekenissen dat in elk fenomeen vervat zit, bijvoorbeeld in dat rijke fenomeen van het zien, of beter van het bekijken van zoiets als een eeuwenoud klooster; ik evoceer even de Sint-Baafsabdij met haar ongelooflijk indrukwekkende refter. Ik kan die maar vanuit mijn traditie en mijn ervaring bekijken en verstaan, ik kan er mijn verbeelding laten gaan en de monniken zien bidden voor en na het eten of horen luisteren naar stichtelijke lectuur. Wie mijn traditie en ervaring niet heeft, ziet dit alles niet, ziet anders, ziet misschien een 'interessante ruimte' met bijzonder weinig connotaties, maar geen verlaten refter in een eeuwenoude abdij, in een tot nostalgie stemmende ruïne. Wie van een 'interessante ruimte', een meetbare ruimte gewaagt, berooft die refter van zijn eigen tijd. Misschien spatialiseert die berekenende bezoeker deze refter met een meetinstrument, een centimeter, maar zodra hij zich aan die handeling waagt, objectiveert hij die refter als ruimte, maakt hij er een indifferente, vergelijkbare ruimte, een *abstractum* van, onveranderlijk en tijdloos in codes gefixeerd, zoals de opthalmoloog dat doet met mijn ogen. Onder de geïnstrumentaliseerde ogen verdwijnt het refter in de stabiliteit van de onverschilligheid, wordt het aan het alledaagse mijmeren onttrokken waarin ik zie dat het een oude, historische refter is. Ontneem een abdij haar alledaagsheid, wat zij in het alledaagse leven betekent, dan houdt die abdij voor mij op een abdij te zijn. Ontneemt mijn oogarts mijn ogen hun alledaagsheid, wat zij in het alledaagse leven van de wereld zien, bevrucht door ervaring en traditie, dan heb ik voor hem geen ogen. Kan ik in die zin voor de anatomo-patholoog of voor de fysioloog nog wel oren, een neus, een tong en betastende vingers hebben? Wat gebeurt er dan met onze hele lijfelijkheid als we ons de populaire biologische parameters menen te moeten toeëigenen? Mijn zintuigen zijn slechts interessante organen, omdat ik als zintuiglijk, esthetisch, kijkend, luisterend, smakend, geurend of strelend wezen én ervaren én traditioneel ben — historisch dus. Zonder deze alledaagse kijkende ervaring, met alles wat we ons daarbij kunnen voorstellen, zouden we nooit tot de gedachte komen dat we visuele perceptieve organen hebben,

waarvan een opthalmoloog bij gelegenheid de retina kan objectiveren alsof ze van om het even wie is en niet van een oog dat, bij wijze van voorbeeld, door de familietraditie gevormd is om de fijnste kwaliteitsnuancen in het diamantslijpen te onderscheiden.

Zonder de alledaagsheid zijn mijn ogen geen ogen, hebben ze geen ervaring, zien ze de tijd van de dingen niet; zonder de alledaagsheid zijn er zelfs geen dingen, hoogstens objecten, objectiveringen, abstracties van het dagelijks leven — a-historiciteit. Ze maken geen deel uit van geschiedenissen, passen zich nooit in de geschiedenis in, ze kennen geen uniciteit, geen identiteit — we hebben er nauwelijks iets mee te maken. Deze a-historiciteit kon eigenlijk slechts partieel zijn en bovendien alleen bij de gratie van de alledaagsheid functioneren.

Opnieuw bij de buurvrouw

De buurvrouw die zo emotioneel — zo subjectief, zeggen sommigen — komt vertellen dat ze nu eindelijk grootmoeder is geworden, maakt van haar beste alledaagse taal — de mooiste woorden die ze kan vinden — gebruik om te vertellen hoe haar alledaagse leven zal veranderen en niettemin alledaags zal blijven. Ze is zich duidelijk bewust dat er iets absoluut nieuws is gebeurd, dat het kind, waarmee haar dochter naar huis zal komen, echt iemand is en iemand zal zijn zoals er nooit iemand is geweest. Ze leert dit niet via de biologie of dank zij lessen in de genetica — die heeft ze immers nooit gehad — maar uit de nooit te objectiveren ervaring en de nog minder te verzelfstandigen traditie die haar met kinderen — een kleinkind — leren omgaan. Ze vertelt niet dat haar dochter met een zoogdiertje naar huis komt — dat de mens een zoogdier is : dat zal dat kind later naar alle waarschijnlijkheid in de lagere school, in de les biologie leren, of in de middelbare school, in de les zedenleer, als pseudo-wetenschap opdoen — maar de buurvrouw heeft het over een kleinkind, een kleinzoon, die — naar de vermoedelijke vader — Mike zal heten, maar die toch nog een tweede naam zal krijgen, naar de peter, en een derde naam, naar de pas overleden overgrootvader van de kleine Mike. Ook dit is een kleine geschiedenis die zonder de implicatie van eeuwen ervaring en traditie onvoorstelbaar is. Maar die kleine geschiedenis is in haar alledaagsheid wonderlijk, want met dat kleine kind is in de ogen van de grootmoeder nu al een hele toekomst verbonden; het zal duizend-en-één verhalen horen en zelf verzinnen, het zal leren spreken en spelen, liegen en bedriegen dat het een schande is, halsbrekerijen op een motorfiets uithalen en misschien ook iets leren over de tweede wet van de thermodynamika, en iedereen zal begrijpen dat dit allemaal kan, omdat dit tot de mogelijkheden be-

hoort, maar niemand kan verklaren dat en hoe dit nu eenmaal tot onze alledaagsheid behoort.

Onze alledaagsheid in haar enigmatische implicaties van historische zin en onzin tot in de fijnste nuances fenomenologisch analyseren en hermeneutisch duiden, kunnen we niet, omdat we er niet in slagen alle implicaties van ons dagelijkse doen en laten te overschouwen, we zouden ons als het ware buiten de wereld plaatsen en die wereld aan een optalmoscoop onderwerpen; dat kunnen we met een 'biologisch oog', maar niet met de wereld als de horizon van alles wat ons maar enigszins bezighoudt; de wereld is geen ding, nog minder een object. Maar veel van die wonderlijke alledaagsheid weten kunstenaars op te roepen, zowel schilders van Johannes Vermeer tot Rik Wouters — die de historiciteit bijna, maar niet echt kunnen verschalken met een evocatie van een haast tijdloze huiselijke intimiteit, als dichters en romanciers die, zoals Willem Elsschot, de kleine, te vergeten dingen van het banale leven van een keerzijde voorzien die ons leert dat onze geschiedenissen de mozaiekstenen van onze biografie zijn.

Opnieuw naar de *Kaas*-novelle

Frans Laarmans, de klerk van General Marine and Shipbuilding Company, wordt ertoe verleid om een handel op te zetten, in kaas, "dat marcheert altijd", zegt de verleider Van Schoonbeke, "want eten moeten de mensen tóch". Ik kan het niet laten nu een hele bladzijde te citeren :

Op de tram, onder 't naar huis rijden, voelde ik mij al een heel ander mens.

Je weet dat ik naar de vijftig loop en mijn dertig jaren dienstbaarheid hebben natuurlijk hun stempel op mij gedrukt.

Klerken zijn nederig, veel nederiger dan werklieden die door opstandigheid en eendracht enige eerbied hebben afgedwongen. Men zegt zelfs dat zij in Rusland de heren geworden zijn. Als het waar is dan hebben zij dat verdiend, dunkt mij. Zij schijnen het trouwens met hun bloed gekocht te hebben. Maar klerken zijn over 't algemeen weinig gespecialiseerd en passen zo goed in elkaar dat zelfs een man met een lange ondervinding een trap onder zijn vijftigjarige trouwe kont krijgt en vervangen wordt door een ander die even goed en goedkoper is.

Daar ik dat weet en kinderen heb, vermijd ik zorgvuldig kwestie te krijgen met onbekenden, want het kunnen vrienden van mijn patroon zijn. Ik laat mij dus op de tram een beetje verdringen en doe niet te heftig als iemand op mijn tenen trapt.

Maar die avond kon het mij alles niets meer schelen. Die kaasdroom zou immers in vervulling gaan ?

Ik voelde dat mijn ogen reeds een vastere blik afgaven en stak mijn handen in

mijn broekzakken met een losheid die mij een half uur te voren nog volkomen onbekend was.

Thuis gekomen ging ik heel gewoon aan tafel zitten, soupeerde zonder een woord over de nieuwe mogelijkheid die zich voor mij opende en moest innerlijk lachen toen ik zag hoe mijn vrouw met haar gewone zuinigheid de boter smeerde en het brood sneed. Nu ja, zij kon niet vermoeden dat zij morgen misschien de vrouw van een koopman zou zijn.

Ik at zoals altijd, niet meer of niet minder, niet haastiger of niet langzamer. Met één woord, ik at als iemand die er in berust dat hij zijn jarenlange knechtschap bij de General Marine and Shipbuilding Company met nog een onbepaald aantal jaren zal moeten aanvullen.

En toch vroeg mijn vrouw wat ik aan de hand had.

"Wat *zou* ik aan de hand hebben?" vroeg ik terug.

En daarop begon ik het huiswerk van mijn twee kinderen na te zien. Ik ontdekte een krakende fout in een participe passé en verbeterde die zo zwierig en vriendelijk dat mijn zontje verrast opkeek.

"Waarom kijk je zo, Jan?" vroeg ik.

"Ik weet het niet," lachte de jongen, met een blik van verstandhouding in de richting van mijn vrouw.

Hij scheen dus ook al iets aan mij te merken. En ik die altijd gedacht heb dat ik mijn gevoelens meesterlijk verbergen kon. Dat moet ik dan toch zien te leren, want in de handel zal dat zeker te pas komen (...)

Het echtelijk bed vind ik de meest geschikte plaats voor het bespreken van ernstige aangelegenheden. Daar ben je ten minste alleen met je vrouw. De dekens dempen de stemmen, de duisternis bevordert het nadenken en daar je elkander niet zien kunt, wordt geen van beiden beïnvloed door de aandoening van de tegenpartij. Daar wordt alles medegedeeld wat men met open vizier niet goed durft te zeggen en daar was het dan ook dat ik, toen ik goed op mijn rechter zijde lag, na een inleidende stilte aan mijn vrouw zei, dat ik koopman ging worden.

Aangezien zij sedert jaren slechts onbenullige confidenties te horen heeft gekregen, deed zij 't mij herhalen en wachtte op een nadere verklaring die ik haar in rustige, duidelijke, ik zal maar vast zeggen "zakelijke" termen gaf. In vijf minuten tijds kreeg zij een overzicht van Van Schoonbeke's vriendenkring, van hun natuurlijk, ongewild kleineren, en van het voorstel waarmede hij mij zo onverwachts naar huis had gestuurd.

Mijn vrouw luisterde aandachtig, want zij bleef zo stil liggen als een muis, zonder kuchen en zonder zich om te keren. En daar ik zweeg vroeg zij wat ik van plan was te doen en of ik mijn betrekking bij de General Marine and Shipbuilding Company dan ging opgeven.

"Ja," zei ik losweg, "dat moet wel. Ergens klerk zijn en bovendien zaken doen voor eigen rekening, dat gaat immers niet? Hier valt kordaat te decideren."

"En 's avonds?" werd gevraagd, na een nieuwe stilte.

"'s Avonds is het donker," zei ik.

Die was raak, want het bed kraakte en mijn vrouw keerde zich om als had zij besloten mij in mijn koopmanschap te laten stikken. Ik moest dus zelf weer los komen. (V.W. pp. 429-431)

Terwijl een niet-westerse cultuuranthropoloog — als zo iemand zou bestaan — of een post-modernistische sociaal-psycholoog van bij ons onnoemelijk veel werk zou hebben om alle historische en maatschappelijke-sociologische implicaties van deze Elsschot-bladzijde uit de doeken te doen, vinden wij, Vlamingen uit kleinburgerlijke middens, die herinneringen hebben aan het huiselijke leven van enkele tientallen jaren geleden, hier herkenbare en vertrouwde aanknopingspunten. De man vertegenwoordigt het alledaagse verlangen naar meer erkenning en maatschappelijk en professioneel succes, een verlangen waarop de publiciteitsmedia vandaag nog steeds een beroep doen. Het verhaal is dus representatief, ook voor een wijze waarop een gezin leeft en reageert op grote en kleine geschiedenissen die voor veranderingen in het dagelijks leven zorgen. Het beroepsleven van de enige kostwinnaar, die nog over enig gezag meent te beschikken bij zijn vrouw — die een huisvrouw is en nauwelijks enige scholing heeft gehad — en bij zijn kinderen — die hij nog kan betrappen op het maken van fouten in de 'participe passé' — is niet alleen financieel, maar ook emotioneel een aangelegenheid van het hele gezin: allen participeren aan de gebeurtenissen, aan de verhalen van wel en wee en van alles wat de zaak aangaat. Dit raakt doorspekt van tientallen en tientallen al dan niet voorbeeldige geschiedenissen die de verdere levensloop van de gezinsleden kleuren en misschien zelfs sterk beïnvloeden. De ogenschijnlijke anekdotes en sociaal-professionele details maken deel uit van de intriges van de alledaagsheid, eigen aan de concrete existentie van elkeen. Zijn ze enerzijds bijzonder representatief voor zeden, gebruiken en gewoonten, waarde- en normbesef binnen een uiteindelijk toch abstract gedacht gedragspatroon van de Vlaamse kleinburger die op erkenning hoopt en het beter wil hebben dan anderen, anderzijds zijn deze details en intriges als het ware mosterdzaadjes in het particuliere levensproject van elke enkeling en geven ze gestalte aan zijn nooit te reduceren uniciteit. Kortom, zonder deze geschiedenissen is er noch een biografie en een eigen leven van ieder van ons, noch een gemeenschap met een eigen aard en een onvervreembare historiciteit, noch een beschaving met een eigen identiteit — al vinden we in de schetsen of portretten van culturen alleen maar sporen van die kleine intriges, die geschiedenissen waarin we verstrikt zitten, om hier de uitdrukking van Wilhelm Schapp⁵ te gebruiken, en die de verlijfelijkingen van onze beleefde tijd zijn. Deze geschiedenissen die, zoals al gesteld een voor een ontelbare

historische implicaties kennen, geven vorm aan de wereld en zin aan de dingen waarmee wij omgaan, aan de beleefde tijd van onze *Lebenswelt* en aan de beleefde ruimte van de dingen, waardoor we alles herkennen wat ons in de alledaagsheid aangaat. Die brengen we tot leven in de manier waarop we alles en nog wat ter sprake brengen. In die context voeden we onze kinderen op, stofferen we onze alledaagse praatjes, geven we stof aan onze nieuwsgierigheid, geven we gestalten aan onze verlangens, richten we onze woningen in, zoeken we naar fundamentele — eventueel religieuze — waarden in onze zingeving, vinden we motieven voor artistieke en literaire vormen, bedenken we nieuwe producten voor de consumptie, dromen we van onze vacaties, beleven we onze erotische geschiedenissen, denken we aan onze kindertijd terug, vrezen we ziekte en dood, ervaren we het mystieke en het heilige, verafschuwen we geweld en onheil, praten we over het weer, mijmeren we bij de wisselingen van de seizoenen, bespreken we gastronomische festijnen met aangepaste wijnen, worden we door het schone getroffen, bewonderen we sportvedettes en identificeren we ons met filmsterren en/of filmgebeurtenissen, laten we ons door computers fascineren, dompelen we in een romanwereld onder, hopen we op erkenning en professioneel succes, verzamelen we geld, schilderijen of oude meubelen, zijn we verliefd, jaloers, gelaten of rouwend, voelen we ons soms blij, maar ook soms eenzaam, kijken we uit naar een zorgeloos bestaan of vinden we ons op om het onrecht in de wereld of om een dreigend oorlogsgebeuren.

Naar Huizinga's *Herfstij der Middeleeuwen* terug

De opsomming uit vorige paragraaf kan lang lijken, maar is eigenlijk niet lang genoeg, kan nooit lang genoeg zijn. Ze bevat thema's die een voor een als titels van hoofdstukken in een boek over onze hedendaagse alledaagsheid zouden kunnen fungeren, met een exemplarisch verhaal, een geschiedenis, als uitgangspunt. Heeft in een zekere zin Johan Huizinga dit niet met zijn *Herfstij der Middeleeuwen* gedaan? Schreef hij niet een geschiedenis van het alledaagse leven in de late middeleeuwen en nam hij niet het gegeven van de 'levensgevallen' als uitgangspunt? Al de lectuur van de inhoudstafel verraadt Huizinga's oriëntatie: (i) 's Levens felheid; (ii) De zucht naar schoner leven; (iii) De hiërarchische opvatting der samenleving; (iv) De ridder-idee; (v) De droom van heldendaad en liefde; (vi) Ridderorden en ridderlijke geloften; (vii) De betekenis van het ridderideaal in oorlog en staatkunde; (viii) De stilering der liefde; (ix) De omgangsvormen der liefde; (x) Het idyllische levensbeeld; (xi) Het beeld van de dood; (xii) De verbeelding van al het heilige; (xiii) Typen van godsdienstig leven; (xiv) Godsdienstige aandoening en godsdiensti-

ge verbeelding; (xv) Het symbolisme uitgebloeid; (xvi) Realisme en het bezwijken der verbeelding in de mystiek; (xvii) De denkvormen in het praktische leven; (xviii) De kunst in het leven; (xix) Het schoonheidsgevoel; (xx) Het beeld en het woord; (xxi) Het woord en het beeld, en tenslotte (xxii) Het komen van de nieuwe vorm. De lijst bevat thema's die ons ofwel niet vreemd, ofwel al te vreemd zijn, en daarom onze belangstelling opwekken. Is het "meestal de oorsprong van het nieuwe, wat onze geest in het verleden zoekt", een gedachte waarmee Huizinga zijn boek aanvangt, vaak zoeken we ook de oorsprong van onze vergankelijkheid in dit zelfde verleden. De zin om geschiedenissen te vertellen kent niet zelden een emotioneel motief, ook in het schrijven van de geschiedenis. Een louter geobjectiveerde geschiedschrijving, alsof er geen verteller en geen toehoorder is, laat ons zo dikwijls koud — wat hebben we aan al het weten, omwille van het weten alleen? Die verzelfstandigde geschiedschrijving vinden we niet in *Herfstij der Middeleeuwen*, omdat Huizinga zelf zich een vraag stelt, de vraag naar de zin van het alledaagse, en zich bovendien tot begrijpende lezers richt. Ook uit dit boek mag wel een bladzijde worden geciteerd — de eerste van het eerste hoofdstuk :

'S LEVENS FELHEID

Toen de wereld vijf eeuwen jonger was, hadden alle levensgevallen veel scherper uiterlijke vormen dan nu. Tussen leed en vreugde, tussen rampen en geluk scheen de afstand groter dan voor ons; al wat men beleefde had nog die graad van onmiddellijkheid en absoluutheid, die de vreugde en het leed nu nog hebben in de kindergeest. Elke levensgebeurtenis, elke daad was omringd met nadrukkelijke en uitdrukkelijke vormen, was getild op de verhevenheid van een strakke, vaste levensstijl. De grote dingen : de geboorte, het huwelijk, het sterven, stonden door het sacrament in de glans van het goddelijk mysterie. Maar ook de geringer gevallen : een reis, een arbeid, een bezoek, waren begeleid door duizend zegens, ceremonies, spreuken, omgangsvormen.

Tegen rampen en gebrek was minder verzachting dan nu; zij kwamen geduchter en kwellender. Ziekte stak sterker af bij gezondheid; de barre koude en het bange duister van de winter waren een wezenlijker kwaad. Eer en rijkdom werden inniger en gretiger genoten, want zij staken nog feller dan nu af bij de jammerende armoede en verworpenheid. Een bonten tabbert, een helder haardvuur, dronk en scherts en een zacht bed hadden nog dat hoge genotsgehalte, dat misschien door de Engelse novelle in de beschrijving der levensvreugde het langst is beleeden en het levendigst ingeboezemd. En al de dingen des levens hadden een pronkende en gruwelijke openbaarheid. De leprozen klepten met hun ratel en hielden ommetochten, de bedelaars jammerden in de kerken en stalden er hun

wanstaltigheid uit. Elke stand, elke orde, elk bedrijf was kenbaar aan zijn kleed. De grote heren bewogen zich nooit zonder pralend vertoon van wapens en livreien, ontzagwekkend en benijd. Rechtspleging, venten van koopwaar, bruiloft en begrafenissen, het kondigde zich alles luide aan met ommevang, kreet, klaaggroep en muziek. De verliefde droeg het teken van zijn dame, de genoten het embleem van hun broederschap, de partij de kleuren en blazoenen van haar heer.

Hoewel deze bladzijde zelf nog geen fenomenologische analyse bevat, brengt het wel fenomenen aan dit tot een hermeneutiek uitnodigen die op haar beurt de intriges van het alledaagse leven zouden kunnen blootleggen, zonder de historische implicaties te veronachtzamen. Huizinga vertelt vanuit ons hedendaags aanvoelen; of beter : vanuit het aanvoelen van zijn tijd, waarin hij alles minder fel en grijzer ervaart in vergelijking met hetgeen hij zich van de middeleeuwen voorstelt. Hij zoekt in de middeleeuwse geschiedenissen aanknopingspunten; alleen spreekt hij de lezer nog niet rechtstreeks aan, zoals die andere historicus Jan Hendrik van den Berg dat wel doet. Niettemin voel ik mij bij het lezen van *Herfsttij* uitgenodigd aanknopingspunten te vinden met eigen geschiedenissen en verhalen, mijmeringen en overwegingen, zoals ik die ook zoek en ontdek in Elsschots *Kaas*-novelle, in de geschiedenis van de buurvrouw met haar kleinkind — een verhaal dat heel wat historischer is dan het op het eerste oog lijkt — en zoals ik het niet vond in het ophthalmologische vertoog van mijn oogarts, omdat dit verhaal de alledaagsheid epochaal tot geobjectiveerde algemeenheid reduceert en dus van het concrete en historische zien abstractie maakt.

*

Deze uiteenzetting begon ik met de vraag of onze geschiedenissen interessant zijn, interessant genoeg om ze ter sprake te brengen. Enerzijds is het zo dat we vele geschiedenissen helemaal niet interessant vinden, maar anderzijds moeten we bekennen dat geschiedenissen niet alleen in hun alledaagsheid niet aan de historiciteit ontsnappen, maar bovendien dat die alledaagse geschiedenissen de vruchtbare grond vormen voor het netwerk of weefsel van betekenissen waaraan we ons concrete bestaan danken. Die vruchtbare grond vinden we niet in dat objectiverende discours dat over het dagelijks leven en al zijn concretes een netwerk van systematische algemeenheid spant, waardoor het alle herleidbare differenties wegwist, integendeel. Die vruchtbare grond moet ik als een praktisch — geen formeel — a priori denken, in de zin dat 'in den beginne' het verhaal is, de vertelling van onze geschiedenis met haar historische implicaties, waarbij ik in de eerste plaats aan de ervaringen van onze

cultuurgemeenschap denk. Als Wilhelm Schapp stelt dat wij in geschiedenissen verstrikt zitten, bedoelt hij in dit perspectief niet dat die geschiedenissen contingent binnen onze biografie werken, maar eraan inherent zijn; dit verstrikt-zijn is ontologisch, tot de grondstructuur van onze existentie behorend; dit verstrikt-zijn is, om hier een notie van Heidegger te gebruiken, existentiaal. Hiermee is uiteraard nog niets gezegd over de authenticiteit of de waarde van de geschiedenissen en verhalen, en het moge duidelijk zijn dat niet alles wat verteld wordt even interessant is of op een zelfde waarde aanspraak kan maken. Sommige geschiedenissen zijn minuscuul en vertonen nauwelijks enige exemplariteit, andere hebben een ruime reikwijdte en spreken velen aan, maken deel uit van de traditie of cultuuroverdracht en maken bijgevolg geschiedenis en weten vele generaties te oriënteren. De Griekse tragedies bijvoorbeeld, kennen tot op vandaag een vruchtbare *Wirkungsgeschichte* — de notie is van Gadamer — zonder de welke we de Europese identiteit en ons eigen verbeeldingsleven niet kunnen voorstellen. Er zijn dus geschiedenissen en verhalen die een collectief bewustzijn weten te vormen en die de taal van een heel cultuurgebied kunnen modeleren. Zijn het Engels en alles wat in die taal sedert een viertal eeuwen literair is verbeeld zonder het oeuvre van Shakespeare mogelijk? Kunnen we niet die cultuurgemeenschappen gelukkig prijzen die grote vertellers hebben gehad, omdat ze op die manier een wereld hebben geopend die zich anders niet zou gemanifesteerd hebben?

De exemplarische verhalen worden nu door het concrete van het alledaagse gevoed; in het vertellen worden de banaliteiten uitgekristaliseerd, gezuiverd, getransformeerd, gemodeleerd, weer door eeuwen ervaring en traditie bewerkt in de geestesstroom die een beschaving kenmerkt. Sommige geschiedenissen gaan hun anonieme weg en worden sagen, sprookjes en legenden die iets van het imaginaire leven van een gemeenschap verraden; ze krijgen hun neerslag in het voorstellingsleven van nieuwe generaties die deze vertellingen van hun ouders of leraren te horen krijgen. Andere geschiedenissen worden artistiek zo goed bewerkt dat we ze in de grote novellen en romans terugvinden. Zijn echter niet de meest aansprekende geschiedenissen die verhalen die, door vele generaties bewerkt, symbolisch de geschiedenis van de menselijke existentie in haar spirituele dimensie op zo'n exemplarische wijze trachten te reconstrueren dat zij op een beslissende manier hele culturen oriënteren of heroriënteren en ons bovendien aanknopingspunten blijven bieden? Deze mythen, de levensverhalen van beschavingen, zijn daarom belangrijker dan die teksten die de toets van de historische kritiek moeten doorstaan; ze zijn niet controleerbaar, niet juist of onjuist, sluiten zeker niet bij een conventioneel-academisch taalgebruik aan, zijn niet zelfkritisch en hun

oorsprong is vaak zo duister dat men nooit goed weet wanneer men over een volledige, integrale, authentieke tekst beschikt omdat er steeds twijfel blijft heersen over het al of niet apocriefe karakter van sommige vertellingen. Deze verhalen zijn echter van levensbelang voor een beschaving, ze zijn een onuitputtelijke bron voor onze prospectieve verbeelding die de werkelijkheid en vruchtbaarheid van ons levensproject anticipeert; deze verhalen zitten vol motieven die als referenties voor de dagdagelijkse oriëntaties fungeren, ze modeleren onze metaforen en retorische procedures, ze integreren ons in een collectief bewustzijn, zonder hetwelke we als gefragmenteerde leden niet langer representatief voor een gemeenschap zijn en we bijgevolg in een ontwortelende cultuureenzaamheid vervallen. Zo'n cultuurintegrerende geschiedenis noemt Wilhelm Schapp in zijn reeds geciteerde essay, *In Geschichten verstrickt (Zum Sein von Mensch und Ding)*, 'Weltgeschichten' die in de oorspronkelijke zin wereldhistorisch zijn — niet in de zin dat ze alle bestaande beschavingen in een chronologische of structurele samenhang of in een typologie zouden persen (met de academische terreur van de epistemologische kritiek hebben zij niets te maken), maar dat ze kosmische eenheid geven aan onze historiciteit opdat die existentieel en spiritueel een gemeenschappelijke historiciteit zou zijn, waardoor we van *ons* verleden en van *onze* toekomst kunnen spreken, zonder in de val van de ideologische justificatie te trappen, vandaar dat deze 'Weltgeschichte' altijd in de eerste plaats een mythische-kosmische historiciteit betreft waarin wij, in weerwil van welke politieke constellatie ook, betrokken zijn, verstrikt zitten. Schapp heeft het hier over een 'Wirverstrickung', omdat in de context van de collectieve voorstellingen en van de eenheid van een motiverende en oriënterende horizon van de 'Weltgeschichte' het ik in het wij geïntegreerd en geworteld is. In dit perspectief zijn het vruchtbare Woord en de werkzame religiositeit door het mythische onlosmaakbaar met elkaar verstrengeld. Ter illustratie in de westerse, vooral Europese cultuur, vinden we deze 'Weltgeschichte', waarin we verstrikt zitten, onder meer in de bijbels-christelijke verhalen waarin niet alleen de vrome mensen, maar ook de wereldlijke cultuurgangmakers, zoals de dichters en de kunstenaars, hun oriëntatie vinden. Het betreft hier niet de geconceptualiseerde in dogmatische leerstellingen verzelfstandigde christenheid — die staat vaak als de biologie tegenover de biografie — maar het betreft de verhalen waarin we existentiële aanknopingspunten voor de historiciteit van de alledaagsheid vinden, en die we onder meer expliciet als zedenlessen hantieren, die we met genoegen in de bijbel lezen, heimelijk en gefragmenteerd in andere verhalen inlassen, ofwel in allerlei uitdrukkingen en spreekwoorden laten opduiken, of nog in zoveel meer verhaalfragmenten of beoordelingen waarmee we op andere verhalen en geschiedenissen reageren. Die bijbelse

wereldgeschiedenis zit in ons geheugen gegrift — althans bij velen van ons, maar het ziet er naar uit dat ook al veel is weggewist en dat de aanknopingspunten schaarser worden en dat de grote literatuur, die werkplaats van ons verbeeldingsleven, *le laboratoire de l'imaginaire*, zoals Paul Ricoeur zegt, misschien wel andere bronnen wil aansnijden die aan ons mythisch levensgevoel kunnen appeleren, maar daar nog niet zo sterk in slaagt. Vandaar dat we in de tweede helft van de twintigste eeuw nog zo weinig grote literatuur ontdekken, zodat we steeds maar opnieuw uit de oude wereldliteratuur, en uit de geschiedschrijving à la Huizinga moeten blijven putten als het enige verweer tegen die geschiedenissen die de historiciteit en de schijnbare naïviteit van de alledaagsheid willen doorbreken terwille van de geobjectiveerde juistheid die, verheven tot ideologie, wel eens de culturele en spirituele amnesie in de hand zouden kunnen werken. Ze hebben het immers niet over iemand en richten zich niet tot iemand. Maar zolang we *Herfstij der Middeleeuwen*, de *Kaas*-novelle en we nog zoveel meer in dit genre lezen, Anton Tsjechov en Marcel Proust bijvoorbeeld, en naar opgetogen buurvrouwen kunnen luisteren, onttrekken we ons aan de vastberadenheid van de objectiviteit en hebben we oog voor geschiedenissen en voor de wondere historiciteit van onze alledaagsheid.

Noten

*Lezing voor de *Gentse Kultuurvereniging* op maandag 4 maart 1996.

¹Emmanuel Levinas, 'Notes sur la pensée philosophique du Cardinal Wojtyła', in : *Communio*, nr. V,4 - juli-augustus 1980, p. 89.

²We citeren uit de twaalfde druk, Groningen, H.D. Tjeenk Willink, 1973.

³We maken hier dankbaar gebruik van de vierde druk van Elsschots *Verzameld Werk*, Amsterdam, Kampen & zoon, 1960.

⁴*Een register. Bedenkingen over woordjes en glossen*, Amsterdam, Van Gennep, 1995, p. 249.

⁵Wilhelm Schapp, *In Geschichten verstrickt. Zum Sein von Mensch und Ding*, Frankfurt a.M., Vittorio Klostermann, 1985³.